

רבנו ניסים גאון בהקדמה לש"ס: "כי כל המצוות שהן תלויים בסברא ובאומדנא דליבא כבר הכל מתחייבין בהן מן היום אשר ברק אלקים אדם על הארת עליו ועל זרעו אחריו לדורי דורים"

רמב"ן בראשית פרשת בראשית - נח פרק ו

(ג) חמס - הוא הגזל והעושה. ונתן לנח הטעם בחמס ולא הזכיר השחתת הדרך, כי החמס הוא החטא הידוע והמפורסם. ורבותינו אמרו (סנהדרין קח א) שעליו נתחתם גזר דינם. והטעם מפני שהוא מצוה מושכלת אין להם בה צורך לנביא מזהיר, ועוד שהוא רע לשמים ולבריות. והנה הודיע לנח החטא שעליו בא הקץ הגיע הצפירה:

חזקוני בראשית פרשת נח פרק ז

(כא) וכל האדם תיבת אדם סתם שבכל המקרא כוללת אנשים ונשים וטף. וא"ת איך נענשו דור המבול מאחר שלא נצטוו על המצות. וי"ל יש כמה מצות שחייבים בני אדם לשמרן מכח סברת הדעת אעפ"י שלא נצטוו ולפיכך נענשו כמו קין שנענש על שפיכות דמים אעפ"י שלא נצטוו על כך או שמא על הגזל עצמו נצטוו.

רשב"ם בראשית פרשת תולדות פרק כו

(ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי - על העקידה דכת' עקב אשר שמעת בקולי: וישמור משמרתי - כגון מילה דכת' בה ואתה את בריתי תשמור: מצותי - כגון מצות שמונה ימים דכת' כאשר ציוה אותי אלהים: חוקותי ותורותי - לפי עיקר פשוטו כל המצות הניכרות כגון גזל ועריות וחימוד ודינין והכנסת אורחים, כלם היו נוהגין קודם מתן תורה אלא שנתחדשו ונתפרש[ו] לישראל וכרתו ברית לקיימן:

רד"ק ירמיהו פרק טז

(יח) ושלמתי ראשונה - בתחלה אפרע מהם על חלול הארץ שהיא ארץ טהורה והם טמאוה כי לא תסבול הארץ תועבות ומעשים רעים כמו שאמר אלהי נכר הארץ ואמר ויורם את משפט אלהי הארץ ואמר ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם כי אפילו לא צויתים ולא הזהרתים על התועבות כמו שלא צויתי ולא הזהרתני הגוים שהיו בה מקדם אף על פי כן הארץ לא סבלה אותם התועבות והקיא אותם כי אף על פי שהגוים לא נצטוו הרי נתן בהם האל שכל ובינה ומדרך השכל יש להשמר מכל התועבות ומלעבוד אלהים אחרים עץ ואבן כל שכן ישראל שנצטוו שהוא מן הדין שתקיאם הארץ לפיכך בתחלה יפרע מהם על חלול הארץ ומה שאמר משנה עונם רוצה לומר עונותיהם ועונות אבותיהם כמו שאמר פוקד עון אבות על בנים והוא כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כמו שאמר לשונאי ויונתן תירגם ואשלם לתניינין כקדמאין על חד תרין חוביהון וחטאיהון על דאחילו ית ארע בית שכנתי ומה שאמר בנבלת שקוציהם וגלוליהם רצה לומר שיעור שקוציהם וגלוליהם ועל הדרך הזה נאמר והשלכתי עליך שקוצים ונבלתיך כי עבודת השקוץ דבר כעור ומגונה הוא מה שאמר ארצי ונחלתי הארץ הראויה לי להשרות בה שכנתי וכן אמר ותבואו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה כי היא מקודשת מכל הארצות לטעם ידוע אצל מביני מדע:

הסכמת רבינו הנצי"ב

ראיתי פעולת צדיק לחיים, הוא הרב הג' חרף ובקי רב פעלים פאר הילולים מ' ישראל מאיר הכהן נ"י, אשר הוא מהשרידים אשר ה' קורא להאיר ככוכבים דרך מי שחפץ חיים ברכים. ^{הערה} ^{הוצר החכמה} וחיבר כמה ספרים מועילים, גם לפני המון רבה גם מופלגי תורה המשכילים. ובכל מעשה אשר החל בעבודת האלהים, בכל לבבו עשה והצלחה. עתה ראה להוציא לאור ספר אהבת חסד להאיר לב ישראל לעמוד על זה הדרך של גמילות חסדים, ולהאיר עיני ההולכים בה שלא יכשלו באופני המצוה, ושיש במצוה זו מצות עשה בתורה, ושני הדברים הללו תלויים זה בזה.

ואבאר יותר, דכאמת כלל גמילות חסדים היא קיום העולם וכדכתיב (תהלים פט, ב) עולם חסד יבנה, והיא חובת האדם וזהו צורתו. ומשום הכי כתיב בראשית הבריאה בהולד שני אנשים הראשונים (בראשית ה, ב) "ותוסף ללדת את אחיו את הבל", והאי "את אחיו" מיותר. וביארנו ב"העמק דבר" (שם) שבא ללמד שהוא מפרטי צורת האדם ובמה שהוא משונה מצורת כל הברואים, שיהא אחוה שוררת בין אישיה. וקין התנהג כן בתחלה ופרנס מעבודת האדמה שלו את הבל אחיו אשר לא היה עובד אדמה. ומשום הכי גם אומות העולם מצווים על גמילות חסדים [והא דלא מנה התנא בסנהדרין במצוות שאומות העולם חייבים, מבואר שם (ג"ח:)] דקום ועשה לא קחשיב. וכן הוא לשיטת הפוסקים דגוי מצווה על פריה ורביה וכמו שכתבנו ב"העמק שאלה" סימן קס"ה אות ב' בס"ד]. ומשום הכי נתחייבו אנשי סדום כלייה בשביל שלא החזיקו יד עני ואביון והשחיתו צורת האדם.

והנה בני אברהם יצחק ויעקב מוזהרים בטבע על מצוה זו, וכדאיתא ביבמות פרק הערל (ע"ט). שלשה סימנים יש באומה זו רחמנים וביישנים וגומלי חסדים. ובירושלמי קידושין פרק ד' (הלכה א') איתא שלשה מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל רחמנים וביישנים וגומלי חסדים. ומשום הכי ראה יצחק אבינו בשעת ברכתו ברוח הקודש "וירח את ריח בגדיו" וגו' (בראשית כז, כז), ואיתא בסנהדרין (ל"ז) ריח בוגדיו, וביארנו ב"הרחב דבר" שם שקאי על זה הענין, עיין שם באריכות.

ובספר שמות בשעת מתן תורה, שאמר ה' למשה רבינו תנאי ההתקשרות שהוא יתברך מתקשר עם ישראל להיות לו לעם והוא יהיה להם לאלוהים. ואמר (שמות יב, ה) "ועתה אם שמע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ". ואמר ה' למשה שיאמר לבית יעקב ויגד לבני ישראל (שם, ג), היינו שיפרש הדיבור לבית יעקב, היינו המון העם, בזה האופן של אמירה, ולבני ישראל בזה האופן של הגדה. ונתבאר שם וכסוף פרשת משפטים כ"ד מקרא ז', שלפני המון העם לא התנה כי אם לשמוע בקול תורה ולשמור עבודה, אבל על גמילות חסדים לא הוזהר כלל באשר שמעצמם המה

פתיחה לעניני מדת החסד

לוח יומי: שנה פשוטה - ג' תשרי, ג' שבט, ג' סיון, שנה מעוברת - ג' תשרי, י"ג שבט, כ"ב אייר.

אמרו חז"ל (סוטה י"ד.): דרש ר' שמלאי, תורה תחלתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים. תחלתה גמילות חסדים, דכתיב (בראשית ג' כ"א): "ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו פתנות עור וילבשם", וסופה גמילות חסדים, דכתיב (דברים ל"ד ו'): "ויקבר אתו בגי". הגה חז"ל גלו לנו את גדל הענין של חסד, שרמזה לנו התורה עליה בתחלתה ובסופה. אבל באמת, לאו דוקא באלו המקומות לבד, דכמה פרשיות של תורה מלאות מזה, כאשר נבאר בעזרת ה' יתברך.

תחלת הכל, צריך האדם לידע שגדר גמילות חסדים אינו מנח דוקא על הלואת ממון, כמו שסוברין איזה אנשים, אלא הוא מנח על כל עניני הטוב, שאדם עושה חסד ומיטיב לחברו בחנם. יש שמתחסד עמו בממונו, כגון: שמשאיל לו בהמה, או פלי, או הלואת ממון, וכל פיוצא בזה, שהוא עושה בממונו טובה לחברו. וזה נקרא בפני חז"ל (ספ"ה מ"ט): בשם גמילות חסדים שבממונו. ויש שמתחסד עמו בגופו, וגם זה יפל תחת שני סוגים: יש שהוא מיטיב לחיים, ויש שהוא מיטיב למתים. לחיים, כגון: שמכניס אורחים לביתו, ומטריח עצמו לפניהם. וכן מצות לוי, שמלוה אותם, וכן שמחת חתן וכלה, בקור חולים ונחום אכלים, וכל פהאי גונא דברים שמיטיב בגופו לחברו החי. ונאבאר אם ירצה ה' לקמן בפרקים הבאים כל אלו הדברים וכיוצא בהם]. ויש גמילות חסדים שבגופו, שעושה למתים, הינו הוצאת המת וההתעסקות בכל צרכי הקבורה; לשאת המטה ולילך לפניו ולספד ולחפור ולקבר. כל אלו, הכל מכנים בשם גמילות חסדים. [עין בספ"ה דף מ"ט:, וברש"י שם וברמב"ם פרק י"ד מהלכות אבל, ותמצא כל דברינו]. וכל זה נכנס בכלל מצות עשה של (ויקרא י"ט י"ח): "ואהבת לרעך כמוך", הינו, כל הדברים שאפה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אותם לאחיה.

ועתה נצריך לפני הכל, איה שכל התורה מלאה מעניני החסד, כדי שיתבונן האדם כמה יקר הוא ענין החסד בעיני השם יתברך.

הוא לתורה. וגם במה שכתוב (שם): "ויבאה אל האדם", דרשו, מלמד שנעשה הקדוש ברוך הוא שושבין לאדם, עין שם בגמרא. וגם בפרשת נח שספרה לנו התורה (בראשית ט' כ"א): "וישת וכו' וישכר ויתגל וגו'"; וירא חם וגו' ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם וגו' ויכסו את ערות אביהם וגו'". [שלא היו מצוים על זה, פי אין זה משבע מצות בני נח, ורק מצד מדת החסד]. וגם ספרה לנו את הברכה שברכם נח, ונתקיים לבסוף להראות לנו את גדלת המדה, שצריך האדם להתחסד עם חברו ולחפות על קלונו בכל כחו, כמו שהוא חס על כבוד עצמו. וגם בפרשת לך, שספרה התורה מלחמת ארבעה מלכים, ואיך שטרח אברהם בכל כחו, וגם הוליק עמו שאר אנשים לזה, והם ענר אשפל וממרא (**), והכל כדי להציל את לוט ורכושו מן הצרה. ואף שלוט היה פושע בדבר, וכמו שכתוב (בראשית י"ד י"ב): "והוא ישב

(* ובזה נראה לי לבאר מה שאמרו חז"ל (סוטה ל"ו). על הפסוק (דברים ז' כ'): "וגם את הצרעה ישלח וגו'"; שהיתה זורקת בהם מרה ומסרסתן, ומסמא את העינים. למה דוקא אלו שני העננינים? ונראה לי, דהוא משום דחם אבי פנען קלקל בזה בשני דברים: אחד, במה שראו ערות אביו, ולא חשש לכסותו כלל, שלא יתבזה יותר. וכדאיתא במדרש (במדבר רבה בלק פרשה כ', ב') על פסוק זה: ארורים הרשעים, שגם הראיה שלהם הוא מזיק. ולא כן עשו שם ויפת, שבכל כחו עמלו שלא לראות ערות אביהם, בדכתיב בקרא (בראשית ט' כ"ג): "ויילכו אחרנית". ועוד שנית, שסרסו [וכמו שפרש רש"י (שם כ"ב) לחד מאן דאמר], ולכן נענשו אחר כך בני פנען שהיו מזרעו, מדה במדה: מסרסתן ומסמא עינים.

(**) הג"ה. ונראה לי, לפי מה שידוע, שהאבות קימו כל התורה שבכתב ושבעל פה, וכדכתיב (בראשית כ"ו ה'): "עקב אשר שמע אברהם בקלי וגו' ותורתיו". וכדפרש רש"י שם, פונת אברהם היה כדי לקיים בזה מה שכתוב (ויקרא י"ט ט"ז): "לא תעמד על דם רעך". ועל פי המקביל לנו מחז"ל (סנהדרין ע"ג), דמחייב אפלו לשכר אנשים לזה כדי להציל את חברו מן הגיס והלסטים, עין שם. ואף שהיה מקום סכנה, בטח בד' שלא יאנה לו כל רע; ולכך אמר לו השם יתברך אחר כך במחזה (בראשית ט"ו א'): "אל תירא אברהם וגו' שכרך